

"לא המת מטמא ולא המים מטהרים"

רש"י פרשת חקת פרק יט

זאת חקת התורה - לפי שהשטן ואומות העולם מונין את ישראל לומר מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה, לפיכך כתב בה חקה, גזירה היא מלפני ואין לך רשות להרהר אחריה

שפתי חכמים

ואף על גב דכל התורה כולה היא גזירת המלך הכא בא להודיע שאין בזה טעם כלל רק הגזירה וראוי לקבלה אף שאין טעם כלל נודע לישראל

ילקוט שמעוני

זאת חקת התורה, רבי יצחק פתח כל זה נסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, אמר שלמה על כל התורה כולה עמדתי ועל פרשה זו של פרה כיון שהייתי מגיע בה הייתי דורש בה חוקר בה ושואל בה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני

פסיקתא רבתי פיסקא יד - פרה

גוי אחד שאל את רבן יוחנן בן זכאי אמר אילין מילין דאתון עבדין נראין כמין כשפים, מביאין פרה ושורפין אותה וכובשין אותה ונוטלין אפרה, אחד מכם מטמא למת ומזין עליו שנים ושלוש טיפין ואומר טהרת! אמר לו, ראית שנכנסה רוח תזזית (demon) באיש מימיו? אמר לו הן. ומה עושים לו? אמר לו, מביאין עיקרין ומעשנים תחתיו ומרביצין עליו מים והיא בורחת. אמר לו ולא ישמעו אנך מה שפיך מדבר?! כך רוח הזו רוח טומאה היא דכתיב וגם את הנביאים ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכריה י"ג ב'). וכיון שיצא, אמרו לו תלמידיו ר' לזה דחית בקנה ולנו מה אתה משיב, אמר להם לא המת מטמא ולא המים מטהרים אלא גזירתו של מקום היא, אמר הקב"ה חוקה חקקתי וגזירה גזרתי אין אתה רשאי לעבור על גזירתי.

"כי קיום המצוה בלא טעם יגיד הצדקת האמונה..."

אור החיים במדבר פרשת חקת פרק יט

והנה ההבדל שבו הורמו עם בני ישראל משאר הגוים הוא באמצעות קבלת התורה שזולת זה הנה ככל הגוים בית ישראל, **ומעתה טעמנו צוף דבש אמרי אל במה שאמר זאת חקת התורה** פירוש חקה זו של הטומאה ותנאי טהרתה תסובב מהתורה, כי על ידי שקבלו התורה נעשו עם בני ישראל דבר שהרוחנים השפלים תאבים להדבק בהם להיותם חטיבה של קדושה עליונה בחייהם גם במותם, בחייהם שבנוגע במת או יאהילו עליו וכדומה תדבק בהם הטומאה שבמת ולא תחפוץ להפרד אם לא בכח גדול אשר חקק ה' במצוה האמורה בענין של פרה אדומה, ובמותם גם כן תתרבה הטומאה כאומרם ז"ל (ב"מ קיד ב) בפסוק אדם כי ימות וגו' ישראל מטמאים באהל ואין אומות מטמאין באהל:

וכבר המשלתי במקום אחר ענין זה לב' כלים שהיו אצל בעל הבית אחת מלאה דבש ואחת מלאה זבל ופינה אותם והוציאם לחוץ מהחדר אותה שהיתה מלאה דבש מתקבצים לה כל הזבובים והרמשים ואותה שהיתה מלאה זבל הגם שיכנסו לה קצת מהרמשים לא ישוה לשל דבש, כמו כן אדם מישראל שמת להיותו מלא קדושה המתוקה והעריבה בצאת הנפש ונתרוקן הגוף יתקבצו הקליפות לאין קץ שהם כוחות הטומאה התאבים תמיד להדבק בקדושה ליהנות מהערב, ולזה יטמא באהל ואפילו אלף בתים מקורים ואחת פתוחה לחברתה הטומאה תמלא כל החלל המקורה, מה שאין כן אשר לא מזרע ישראל להיותו מושלל מהקדושה אין כל כך התקבצות הטומאה אלא חלק הממית הנדבק בגוף, ואשר יסובב הכל היא התורה:

ובזה מצאתי נחת רוח למה כשצוה ה' פסח במצרים הקפיד ה' על ב' דברים, הא' דין ערל וצוה למול כאומרם ז"ל (שמו"ר פי"ז) בפסוק ואעבור עליך וגו' דם פסח ודם מילה, והב' על דין בן נכר שאמרו ז"ל (שם פט"ז) בפסוק משכו וקחו לכם וגו' משכו ידיכם מעבודה זרה שבוה יצאו מכלל בן נכר, ועל דין ג' שהוא הטומאה לא מצינו שהקפיד ה', והגם שמצינו (פסחים עז א) שהפסח בא בטומאה בנטמא ציבור, עם כל זה היה ה' יכול לצוות קודם שיזהרו מטומאת מת ולעשות משה אפר פרה ואין מעצור לה' לעשות רצונו יתברך, והגם שיש לומר בזה דחיות אף על פי כן לפי מה שכתבנו יש טעם נכון לשבח, כי ישראל לא היו טמאי מת הגם שנגעו והאחילו על המת כי עדיין לא קבלו התורה ודנו בהם אז דין גר שנתגייר ביום י"ד ששוחטין עליו ואין חוששין לטומאה שנטמא קודם שנתגייר, ותמצא שאמרו בפסחים (צב א) וכתבו הרמב"ם בפרק ו' מהלכות פסח וזה לשונו גר שנתגייר ביום י"ד ומל וטבל אין שוחטין עליו את הפסח גזירה דלשנה הבאה יהיה טמא מת ויטבול לערב ויאמר אשתקד מי לא טבלתי וכו' עד כאן לשונו, ממה שנתן הטעם משום גזירה דלשנה הבאה מזה אתה למד כי זולת גזירה זו אין חוששין לטומאת מת, וכמו כן ישראל כשעשו פסח מצרים אין בהם דין טומאת מת, והוא מאמר ה' זאת חקת התורה:

ובדרך רמז ירצה באומרו חקת התורה שאם יקיימו מצוה זו הגם היותה חוקה בלא טעם מעלה עליהם הכתוב כאלו קיימו התורה אשר צוה ה' לאמר, **כי קיום המצוה בלא טעם יגיד הצדקת האמונה והסכמת הנפש לקיים כל מצות הבורא וזה לך האות**, ואולי כי לטעם זה רצה ה' שתתמסר להם המצוה בדרך חקה:

"וזה אינו ברור להשיג בענין כלום"

ספר החינוך שצו

מצות פרה אדמה - שנצטוו ישראל לשרף פרה אדמה, להיות אפרה מוכן למי שיצטרך אליה, ומטהרה מטמאת מת, שנאמר (במדבר יט ב) דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה וגו'. וכתוב למטה מזה (שם ט) והיתה לעדת בני ישראל למשמרת וגו'. אף על פי שמלאני לבי לכתב רמזים מטעמי המצות שקדמו על צד הפשט, עם ההתנצלות שהמלאכה לחנך בה בני והנערים חבריו ישמרו אל במצוה זו רפו ידי ואירא לפצות פי עליה כלל גם בפשט, כי ראיתי לרבותינו זכרונם לברכה, האריכו הדבור בעמק סודה וגדל ענינה, עד שאמרו (במדבר רבה חוקת יט, תנחומא שם ו) שהמלך שלמה השיג לדעת ברבוי חכמתו כל טעמי התורה חוץ מזו, שאמר עליה (קהלת ז כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. גם אמרו במדרש רבי תנחומא (שם ח) רבי יוסי ברבי חנינא אומר אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה לך אני מגלה טעם פרה אדמה ולא לאחרים, וכיוצא באלו הדברים רבים. ועתה אל יחשב שומע שענין סודה וסדר חקה, הוא מהיותה מטהרת בהגיע אפרה על גוף המטהר, שהרי כעין דבר זה ימצא בשאר הקרבנות בענין הזב והיולדות, שתשלוט טהרתן בקרבן הוא.

אבל עקר הפלא לפי מה ששמעתי, הוא על היותה מטהרת הטמאים, ומטמאה העוסקים בשרפתה. ואף על פי שבכל החטאות הנשרפות מן הפרים ומן השעירים הדין כן, שהשורף אותם מטמא בגדים בשעת שרפתן, עד שיעשו אפר, מכל מקום אין אפרן מטהר. וגם כן התימה הגדול בה בהיותה נעשית מחוץ למחנה, שלא כדרך שאר הקרבנות, ועל דבר זה מונין האמות את ישראל עליה, כי יחשבו שהיא נזבחת לשעירים על פני השדה כמנהגם היום. ואמנם כמה תרופות בעשבי השדה ובאילנות מן הארץ אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר מלאים סגלות בהפכים, יקרו החמים ויחממו הקרים, ואלו ידענו מהות הנפש ושרשה ומחלתה ובריאותה, נבין אולי, כי סגלת הפרה גם כן להחליא הנפש ולטמאה בעסק השרפה, ואחרי היותה אפר מרפא מחלת הטמאה, וזה אינו ברור להשיג בענין כלום, אלא שחיבת הקדש והחשק להשיג ידיעה בנסתר יניד הקנה לכתב.

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק מז

וטעם קרא פרה אדמה חטאת היא, מפני שהיא משלמת טהרה טומאת מת להכנס למקדש ולאכול בקדשים אח"כ, כונת הענין שהוא אחר שנטמא נאסר עליו להכנס למקדש ולאכול קדשים לעולם, לולא זאת הפרה שנשאה זה החטא, כציץ שהוא מרצה על הטומאה, וכשעירים הנשרפים, ומפני זה היה העוסק בפרה ובשעירים הנשרפים מטמא בגדים, כשעיר המשתלח אשר יאמן בו כי מרוב מה שנשא מן העוונות הוא מטמא מי שנגע בו. הנה כבר זכרנו מזה הכלל טעמי מה שידענו לתת בו טעם כפי מה שנראה לנו:

"איננו דבר זר שיפעל דבר אחד שני פעלים זה הפך זה"

ספר האמונות והדעות ג:י

...והשמיני שיחשב בענין פרה אדומה : איך היתה מצותה שתטהר הטמאים ותטמא הטהורים? ונאמר איננו דבר זר שיפעל דבר אחד שני פעלים זה הפך זה, בערך על הגוף הפוגע בו. כי אנחנו רואים, האש מתכת העופרת, ומקפאה החלב, ונראה המים מרטיב עץ הארז ומנגב העץ הנקרא אלגמייז ונמצא המאכל הטוב מועיל הרעב, ומזיק השבע. ונמצא הרפואה החשובה תועיל לחולה, ותזיק לבריא. ואיננו זר שיהיה דבר מטהר הטמא, ומטמא הטהור

חזקוני פרשת חקת י"ט:יב

הוא יתחטא בו באפר זה ואם ישאל שואל היאך פרה אדומה מטהרת טמאים ומטמאה טהורים יש להשיב מצינו ענין א' עושה ב' ענינים האש מתכת הבדיל ודברים אחרים ומקשה ביצים ודברים אחרים. וגם סמני הרפואה מרפאין את החולה ומכאיבין את הבריא דרפי קמיט ליה ודקמיט רפי ליה ומאחר שכן הוא יש להתבונן מכח סברת הדעת כי אפשר שצוה הקב"ה לטהר אלו ולטמא אלו, גם נמצא בספר אם יותן מים בכלי זכוכית לבנה בחום השמש תצא אש מהם.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן רפח

דין תענית ודין תענית חלום בשבת

סעיף א

אסור להתענות בשבת עד ו' שעות. הגה: ואפילו לומד ומתפלל, אסור. סעיף ד - מותר להתענות בו ת"ח = תענית חלום כדי שיקרע גזר דינו. וצריך להתענות ביום ראשון, כדי שיתכפר לו מה שביטל עונג שבת.

משנה ברורה

תענית חלום - וגם יבלה כל היום בתורה ובתפלה ויתכפר לו ובסדר היום כתב דיוכל להתודות על עונותיו כשמתענה כמו בחול.

ספורנו פרשת חקת י"ט:ב

ראוי להתבונן שאין דרך נאות להישיר את הנעקש דרכים ולהשיבו אל המצוה זולתי בהטותו אל קצה הפכו כמו שיקרה בחליי הגוף כאמרו חבורות פצע תמרוק ברע (שם כ, ל) אף על פי שאותה ההטיה אל הקצה היא בעצמה נמאסת ותשחית ענין מי שתהיה דרכו ממוצעת כענין התרופה המשלשלת שתועיל לחולה ותזיק לבריא

חטא מי מריבה –

"שהרי שולחן והרי בשר והרי סכין לפנינו ואין לנו פה לאכל"

במדבר כ:יב

וַיֹּאמֶר יִקְזֹק אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן יַעַן לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לָכֵן לֹא תָבִיאוּ אֶת הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לָהֶם :

עקידת יצחק במדבר שער פ (פרשת חקת)

...והיא הקשה והחזקה מכלן בחטאו של משה רבינו וענשו. שהרי שולחן והרי בשר והרי סכין לפנינו ואין לנו פה לאכל (קידושין מ"ו א). וזה כי מצות השם למשה היא כתובה לפנינו והמעשה אשר עשה לא נעלם מנגד עינינו ומחרון אף הש"י עליהם נשתומם לבנו ואין אתנו פירוש על זה שישכך את האזן בחטא וביישוב הכתובים.

רש"י

להקדישני - שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים מה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואינו צריך לפרנסה מקיים דבורו של מקום, קל וחומר אנו :

רמב"ן

...אבל לא נתחוויר, כי מאחר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו, ואלו היה רצונו בדבור בלבד מה המטה הזה בידו. וכן במכות מצרים שאמר (שמות ז טו) והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך, והוא להכות בו, ולפעמים יאמר נטה את ידך, ורצונו לומר להכות במטה, כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע. ואין הנס גדול בדבור יותר מההכאה, כי הכל שוה אצל הסלע...
...וה"ר רבי משה (סוף פ"ד משמנה פרקים) סבר בו סברא, ואמר כי משה רבינו ע"ה חטאו הוא שנטה לצד הרגזנות באמרו שמעו נא המורים, דקדק עליו הש"י שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס, וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חלול השם, מפני שמתנועותיו כלם ומדבריו היו למדין והיו מקוין להגיע בהם אל הצלחות העולם הזה והעולם הבא, ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא תבא כי אם מתכונה רעה מתכונות הנפש. אבל אמרו בו "מריתם פי" (להלן כז יד) הוא כמו שאבאר, שהוא לא היה מדבר עם סכלים ולא עם מי שאין לו מעלה אבל אשה קטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי כמו שזכרו החכמים (מכילתא שירה ג), וכל מה שיאמר או יעשה יבחנהו, וכאשר ראוהו שכעס אמרו שהוא עליו השלום אין בו פחיתות מדה ולולי שהיה יודע שהשם כעס עלינו בבקשת המים ושאנחנו הכעסנו אותו יתברך לא היה כועס, ואנחנו לא מצאנו לשם יתעלה שכעס בדברו אליו בזה הענין, אבל אמר (פסוק ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם. והנה התרנו ספק מספקי התורה שנאמרו בו דברים רבים ונשאל פעמים רבים אי זה חטא חטא, וראה מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו, והאמת יורה דרכו. אלו דבריו ז"ל.

נמשך...

חטא מי מריבה

המשך

והוסיף הבל על הבלים. שהכתוב אמר "מרייתם פיי" שעברו על דברו, ואמר "לא האמנתם ביי" שלא האמינו בו, אין העונש בעבור שכעס. ויותר היה ראוי שיהיה העונש על משה כשקצף על פקודי החיל (להלן לא יד) בחנם. והכתוב לא ספר כלל שכעס, כי "שמעו נא המורים" תוכחת, כדרך ממרים הייתם עם ה' (דברים ט כד). ועוד כי אהרן לא כעס מימיו, כי בשלום ובמישור הלך מעודו. ועוד שאי אפשר שלא היה כעס גדול מאת השם עליהם בעשותם מריבה עם משה. ובכל הנסיונות במדבר חטאם הגדול כשיאמרו "למה העליטנו ממצרים", שירצו להיות עבדים לשונאיהם בעבודת פרך מלהיות עם האלהים כבן העובד את אביו, וכן אמר הכתוב (לעיל יא כ) יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים. ובפעם הראשונה אמרו פחות מזה, למה זה העליטנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא (שמות יז ג), והיה עליהם קצף גדול ואשמה רבה כמו שאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל וגו'. ובכאן כתוב מפורש (פסוק יג) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה', ומה פשע גדול מזה הוי רב את יוצרו. ומשה אמר (דברים א לו) גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר, אם כן הם חטאו וגרמו כל הרעה הזאת, ולדברי הרב אין להם בכל המעשה הזה חטא ופשע כלל:

ומה שאמר לא מצינו בה' יתברך שכעס, אבל אמר קח את המטה וגו'. דע כי כאשר צריכים במחיתם דבר, אע"פ שמתלוננים וחוטאים בו, והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו ולא יזכירנו ויתן להם שאלתם. וכן במים הראשונים אמר בנחת רוח (שמות יז ה) עבור לפני העם וגו', אע"פ שהיה שם מסה ומריבה שהזהיר ממנה ולדורות (דברים ו טז). וכן במן, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז ד), בדרך אהבה וחבה, אלא שאמר בסוף בדבור השני (שם פסוק יב) שמעתי את תלונות, הודיע להם חטאם בלבד. אבל כאשר יתלוננו חנם, ישפוך עליהם חמת אפו. ובכאן עוד רמז לקצף גדול וחיוב מגפה, שנאמר (פסוק ו) וירא כבוד ה' אליהם, שרומז אל הקהל הנזכר, והוא מראה יד ה' ההווה במגפות, כאשר תראה במרגלים (לעיל יד י) וביום קרח (לעיל טז יט) וממחרת (לעיל יז ז). והתיימה על הרב, שהרי מקרא מלא הוא (תהלים קו לב) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם, וימנה הכתוב החטא הזה עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה' במדבר: (כלומר, משה לא ייצג את השם בצורה לא נכונה... השם היה באמת כועס)

והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה, והוא טוב לדחות השואל, הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם (פסוק י) המן הסלע הזה נוציא לכם מים, וראוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים, כדרך שאמרו (שמות טז ח) בתת ה' לכם בערב בשר לאכול וגו', וכן בכל הנסים יודיעים כי ה' יעשה עמם להפליא, ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה, וזהו לא קדשתם אותי (דברים לב נא). ומעשה הראשון בצור אמר (שמות יז ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, ושבעים הזקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא, אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמר משה ואהרן. ויתכן שיאמר בזה "מעלתם ביי" (דברים לב נא), כי הנהנה מן ההקדש נקרא מעילה. וכן "מרייתם פיי" (להלן כז יד), שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם, והטעם שאתקדש לעיניהם, או שניתם דברי, מן ותמר את משפטי (יחזקאל ה ו), כי לא צויתי שתאמרו ככה. ויהיה "לא האמנתם ביי" (פסוק יב) יוצא אל בני ישראל, או הוא לשון חזוק, לא התחזקתם להקדישני לעיניהם, מן ואמנה על המשוררים (נחמיה יא כג), היתד התקועה במקום נאמן (ישעיה כב כה):

חטא מי מריבה = כעס

רמב"ם שמונה פרקים לרמב"ם פרק ז

...וחטאו, עליו השלום, היה, שנטה אל אחד משני הקצוות במעלה ממעלות המידות, והיא הסבלנות, כאשר נטה אל הכעס, באומרו: "שמעו נא המורים". דקדק ה' עליו שיהיה איש כמוהו כועס בפני קהל ישראל, במקום שאין ראוי בו הכעס. וכגון זה בחוק האיש ההוא חלול השם, לפי שתנועותיו כולן ודיבוריו נלקחים למופת, ומקווים להגיע בהם להצלחת העולם הזה והעולם הבא, ואיך יראה ממנו הכעס, והוא מפעולות הרע, כמו שבארנו, ולא יבוא אלא מתכונות רעות מתכונות הנפש? ואמנם אומרו בזה: "מריתם פי" - הרי הוא כמו שנבאר. וזה, שהוא לא היה מדבר עם אנשים המוניים, ולא עם מי שאין להם מעלה, אלא עם אנשים שהקטנה שבנשיהם היתה כמו יחזקאל בן בוזי, כמו שזכרו החכמים, וכל מה שיעשה או יאמר - יבחנוהו. וכאשר ראוהו שכעס, אמרו שהוא עליו השלום אינו מי שיש לו פחיתות מידה, ואלמלא ידע שה' קצף עלינו בבקשת המים, ושאו הכעסנוהו יתעלה - לא היה כועס. ולא מצאנו בדברי ה' יתעלה אליו בזה הענין לא כעס ולא קצף, אלא אמר: "קח את המטה וכו' והשקית את העדה ואת בעירם". וכבר יצאנו מכוונת הפרק, אבל התרנו ספק מספקות התורה, שהרבה נאמר בו, והרבה יישאל: איזה חטא חטא? וערוך מה שאמרנו אנחנו אל מה שנאמר בו, והאמת תורה דרכה.

חטא מי מריבה

רבי אליהו מזרחי

להקדישני שאילו דברתם אל הסלע והוציא הייתי מקודש לעיני העדה ואומרים: ומה סלע זה שאינו מדבר ואינו שומע ואין צריך לפרנסה מקיים דברו של מקום, קל וחומר אנו. מהכא משמע שחטאו של משה היה, מפני שהוציא המים מן הסלע על ידי הכאה ולא עד ידי דבור, ואלו בפרשת מתאוננין (יא, כב) גבי "הצאן והבקר ישחט להם" כתב: "רבי עקיבא אומר: שש מאות אלף רגלי, ואתה אמרת בשר אתה להם וגו'. מי מספיק להם, ואיזו קשה, זו או שמעו נא המורים" וכו'. וכן כתב למטה גבי "יען לא האמנתם בי - והלא הצאן ובקר קשה מזו". וכן אמרו בתנחומא (תנחומא חקת י) ובמדבר רבה (במדבר רבה יט, י): "יען לא האמנתם להקדישני - וכי לא אמר משה דבר קשה מזה, שאמר: 'הצאן ובקר ישחט להם' וגו', אף שם אין אמנה הוא, והיא גדולה מזו. ומפני מה לא גזר עליו שם". משמע שחטאו של משה היה בדבור "שמעו נא המורים המן הסלע הזה" כמו גבי "הצאן ובקר ישחט" וגו'. וכן נראה בהדיא ממה שאמרו "ואיזו קשה זו או שמעו נא המורים המן הסלע הזה" וגו', דמשמע שמפני שאמר להם המן הסלע הזה שלא נצטוונו עליו נוציא לכם מים, ולא היתה לו אמנה בשם, שיסמוך עליו שיוציא להם מים מכל סלע שרצו, שאז היה השם מתקדש לעיני כל העדה. כמו שלא היתה לו אמנה בשם, שיבא להם בשר שיספיק להם, חטא, ולא בעבור שלא דבר אל הסלע, כמו שכתוב כאן.

אבל אין זה כל כך קשה, שהרי מדברי הרמב"ן ז"ל למדנו שאלו דברי אגדה הן, ורש"י ז"ל מדרכו שיפרש פעם על פי האגדה האחת ופעם על פי האגדה האחרת, אפילו כשהן אגדות חלוקות, כל שכן אלו האגדות שאפשר שבשניהם יחד היה חטאו של משה, ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. אך קשה, שכבר דברו ולא הוציא, כמו שכתב רש"י לעיל. ואף על פי שאותו סלע שדברו לו, לא היה אותו שנצטוו עליו. הם היו חושבים שהוא הסלע שנצטוו עליו, ומה פשעם ומה חטאתם. ושמה יש לומר, שבמקום שיש בו חלול ה', או סלוק קדוש ה' ברבים, אפילו השגגות נחשבות להם כזדונות. ומה שטען הרמב"ן ז"ל על האגדה הזאת: "כי מאחר שצוה (פסוק ח) 'קח את המטה', יש במשמעו שיכה בו, שאילו היה רצונו בדבור בלבד, מה המטה הזה בידו". אינה טענה לפי דעתי, דאיכא למימר שה' נתן כחו במטה לעשות על ידו כל האותות בעת היותו בידו, אף על פי שלא ישתמש בו ולפיכך נקרא (שמות ד, כ): "מטה אלוהים". והראיה על זה ממה שאמר (שמות ד, יז): "ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות" שהם השלש אותות הנזכרות לעיל, והוא לא עשה פועל עם המטה רק באות התנין לבדו. ואם יפרש האותות על הנפלאות הנזכרות לעיל במאמר (שמות ג, כ): "ושלחתי את ידי והכתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבך", שהם העשר מכות שהכה המצרים, הנה גם בהם לא עשה פועל עם המטה, לא במכת הערוב ולא במכת הדבר ולא במכת השחין ולא במכת הבכורות, ומלת "האותות" כולל כולם. ומה שאמר עוד: "וכן במכות מצרים אמר סתם (שמות ז, טו) 'והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך' והוא להכות בו", לא ידעתי מהיכן הוציא זה, כי יתכן שיקחנו בידו לבד, ואחר כך יצוהו שיכה בו את היאור, והוא אומרו (שמות ז, יט - כ): "קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים", וכתוב בתריה (שמות ז, יט - כ) "וירם במטה, ויך את המים".

ומה שאמר עוד שאין הנס בדבור גדול מן ההכאה, כי הכל שוה אצל הסלע. יש לומר, אם אפילו הדבר כן, הקל וחומר אינו נופל אלא מדבור לדבור, שאם הסלע שאינו מדבר ולא שומע קיים דבורו, אנו לא כל שכן, שראוי לקיים דבורו. כל שכן שאין הדבר כן, שהרי כמה אבנים דרכן להוציא מים על ידי הכאת המקבות והגרזן. והנה ישראל כשראו את משה מחפש למצוא הסלע שנצטוו עליו, התחילו לומר יודע משה חק הסלע שדרכו להוציא מים, וכיון שכן אין הנס ניכר על ידי הכאה, כי אם על ידי הדבור, שלא נשמע מעולם שעל ידי דבור יוציא הסלע מים.

חטא מי מריבה

מהר"ל - גור אריה כ:יב

אמנם כאשר תדע האמת, כי שני החטאים מה שאמר "שמעו נא המורים", וכן מה שהכה את הסלע פעמיים הכל חטא אחד. ומפני שרבים נבוכים בפירוש ענין זה, ולא ידעו לעמוד על אמיתת החטא, יש לפרש החטא הזה. דע, כי החטא של משה ואהרן כדכתיב בקרא "יען אשר לא האמנתם בי להקדישני וגו'", ודבר זה מה שהכו פעמיים אל הסלע כאשר נעשה להם נס, כי זהו יציאה מן האמונה, כי עשו מעשה זה דרך כעס, ומי שעושה מצות השם דרך כעס, בפרט כאשר נעשה להם נס כזה, כמו שעשו הם, שאמרו "שמעו נא המורים", וכן שהכו אל הסלע, אין זה אמונה. כי האמונה הוא מי שבוטח בו יתברך, אין לו בו רק שמחה, שזה ענין אמונה, שמאמין בו ובוטח בו, ועם הבטחון השמחה. אבל עם הכעס אין כאן אמונה. ומה שהכו פעמיים יורה זה על מעוט האמונה ובטחון בו, ולכך הוא כועס. ודבר זה ידוע, כי מי שאינו מאמין ובוטח בו יתברך בבטחון גמור, הוא בכעס ובמכאובות. וכאשר אמר השם יתברך אל משה להוציא מים מן הצור, היה להם לעשות באמונה בו יתברך, שהרי השם יתברך עושה נס כזה לישראל להוציא מים מן הסלע, ואז היו רואים הבטחון בו יתברך מה שהוא עושה עם הנבראים. והיה למשה ולאהרן להתחדש באמונה ובטחון יתירה, ואז היו עושים בשמחה (והם) עם הנס הגדול שעשה השם, שהיה ראוי לחדש להם אמונה ובטחון בו יתברך, והיה ראוי להם להוסיף אמונה ובטחון, והיה ראוי להם השמחה. ואל תאמר, הרי לא היה הכעס רק על ישראל, הנה אין זה קשיא, כי עם האמונה נתחדש שמחה, לא כעס, ולפיכך לא היה כאן אמונה. וזה שאמר "יען אשר לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל", כי אם עשו את הדבר באמונה, והיה להם שמחה במצוה זאת, שעם כל אמונה שמחה, לפי שהוא בטחון בטובו יתברך, היה זה קדושה לעיני ישראל שיש להאמין ולהיות בוטח בו כאשר היה עושה נס. והנה שני הדברים, האחד מה שאמר "שמעו נא המורים", ומה שהכו בצור פעמיים, הכל היפך האמונה. ולכך תמצא פעמים אומרים רז"ל שהחטא מה שהכה צור פעמיים, ופעמים אומרים שהחטא מה שאמר "שמעו נא המורים", והכל ענין אחד, שבשעה שעשה השם יתברך נס להם, היה להם להוסיף אמונה ובטחון, ועם האמונה ובטחון אין כאן כעס: